

DURKHEİM SOSYOLOJİSİ'NDE TÜRKİYE'DEN HUKUKÇU BİR İSİM: HÜSEYİN NAIL KUBALI VE SOSYOLOJİ DERSLERİ

Suvat Parin*

Özet: Bu çalışmanın amacı, Fransız toplumbilimci Emile Durkheim'in yayımlanmamış ders notlarını içeren "Leçons de Sociologie/Sosyoloji Dersleri" isimli çalışmasını bir araya getirerek ilk kez yayımlanmasına ön ayak olan Hüseyin Nail Kubalı'nın bu girişiminin öyküsünü ortaya koymak olacaktır. Türkiye'nin ilk dönem sosyolojik çalışmalarında Fransız düşünür Durkheim'in yaklaşımları ve çalışmaları önemli bir yer tutmuş ve geniş bir tartışma alanı yaratmıştır. Türkiye'den hukukçu bir ismin, H.Nail Kubalı'nın, sosyolojik düşüncenin kült isimlerinden biri olan Durkheim'in daha önce yayımlanmamış yazmalarını bir araya getirerek sosyoloji literatürüne kazandırması girişiminin nasıl geliştiğini ve hangi etkenler dizisinin bir sonucu olduğunu ortaya koymak bu açıdan önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nail Kubalı, Emile Durkheim, Sosyoloji Dersleri

A Jurist from Turkey on Durkheim's Sociology: Hüseyin Nail Kubalı and Lessons on Sociology

Abstract: The aim of this work is to display the story of Hüseyin Nail Kubalı's attempt to putting out for the first time "Leçons de Sociologie/Lessons on Sociology" by Emile Durkheim, which involves his unpublished courses till now. At the beginning period of sociological studies in Turkey the perspectives and the works of French intellectual Durkheim had played an important role and had created a large discussion field. Hence, it is cardinal to denominate that how a jurist from Turkey, H. Nail Kubalı attempted to revive a cult figure of sociological thought; Durkheim, in the literature of world sociology through gathering his unpublished manuscripts and which factors affected this process.

Keywords: Hüseyin Nail Kubalı, Durkheim, Lessons On Sociology

---

* Yrd. Doç. Dr., Yüztüncü Yıl Üniv. Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

Osmanlı-Türk modernleşmesi, Türkiye'deki düşünce tarihi çalışmalarında çok sayıda tartışmanın referans noktalarından birini oluşturmaktadır. Tanzimat'la başlayan, Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bütün hızıyla devam eden modernleşme hareketlerinde belirleyici temayı son tahlilde Osmanlılarda *kurtuluş*, Cumhuriyet döneminde ise *kuruluş* sorununun formülasyonlarının nasıl olması gerektiği düşüncesi oluşturmuştur. *Kurtuluş* ve *kuruluş* sorunsalı hem dönemin yöneticilerinde hem de aydınlarında farklı anlam ve çözüm önerileri içeren bir boyut kazanmıştır.

XVIII. yüzyıldan itibaren Batı karşısında gerilemeye başlayan Osmanlılarda temel problem "devlet nasıl kurtulabilir" sorusudur. Buna odaklanan Osmanlıların yenileşme hareketleri bağlamında söz konusu tarihte Batı ile ilişkileri yeni bir nitelik ve yeni bir ivme kazanmıştır. Osmanlı Devleti özellikle XIX. yüzyılda ekonomik, siyasal, askeri ve idari alanlarda Batıdaki gelişmeleri takip eden ve bunu yapısal sorunlarla mücadelede bir çıkış yolu olarak belirleyen bir ülke konumundadır. Avrupa'da toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda gerçekleşen değişimin yarattığı sonuçlar ve buna yoğunlaşan düşünce akımları, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde eğitim, idari ve bürokratik alanlarda hedeflenen *kurtuluş* denklemini çözecek formülleri, uygulamaları ve perspektifleri barındıran bir çerçeve anlamına gelmektedir.

Osmanlı modernleşme hareketlerinde Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrenciler söz konusu denklemde önemli bir parametre olma özelliği taşımaktadır. Bu açıdan Avrupa'ya yollanan öğrencilerin oluşturdukları eğilim, etkilendikleri düşünce akımları, kendilerinden sonra gidenlere açtıkları kanallar, taşıyıcısı oldukları kültür ve düşünce ürünleri ve bütün bunlarla şekillenen rollerinin yarattığı yansımaların devamlılığı özellikle eğitim, kültür ve düşünce hareketlerinde, üzerinde önemle durulması gereken çok bileşenli bir konudur. Dolayısıyla Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan çıkışına çözüm noktasında bir alternatif olarak devreye sokulan Avrupa'ya tahsil amaçlı öğrenci gönderme olayı hem dönemin koşulları açısından hem de daha sonra gelişen fikir hareketleri açısından önemli bir dinamik olmuştur.

Sonuçları itibarıyla siyaset, kültür ve düşünce dünyası açısından birçok tartışmayı içinde barındıran yabancı ülkelere öğrenci gönderme işlemi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile başlamış bir uygulamadır. Mehmet Ali Paşa'nın 1815'te İtalya'ya, 1818'de de Fransa'ya gönderdiği öğrenciler bu alanda ilk grupları oluşturmuştur. Osmanlılar ise 1830'dan itibaren Avrupa'ya burslu

statüde öğrenci göndermeye başlamıştır. Osmanlı merkezi otoritesi tarafından kurumsallaşan bir eğitim politikasına dönüşen yurt dışına öğrenci gönderme hareketinde öğrencilerin büyük bir kısmının Fransa'ya gittikleri ya da gönderildikleri görülmektedir¹. Batıdaki düşünce hareketlerinden haberdar olmak, ilim tahsil etmek, mesleki alanlarda uzmanlaşmak ve sanatsal beceriler kazanmak gibi amaçlarla Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin ve siyasi iradenin Fransa'yı tercih etmesinde 1789 ihtilali sonrasında Fransa'da eğitim alanında görülen gelişmeler² önemli bir etken oluşturmuştur. İhtilal sonrası Fransız eğitim sisteminde gerçekleşen yapısal reformlar Osmanlılar için takip edilmesi gereken bir eğitim normuna dönüşmüştür. Bilhassa III. Selim döneminde bu eksendeki hareketler hız kazanmıştır. Bugün Türkiye'deki eğitim sistemini tanımlamada başvurduğumuz lisans, doktora, lise, kolej, enstitü, üniversite, akademi, profesör, rektör, dekan, seminer ve formasyon gibi kavramlar dizisi Fransa ile eğitim alanında kurulan etkileşimin bir girdisi olarak değerlendirilmektedir.³

Modernleşme sürecinde Fransa, hem Osmanlılar hem de Cumhuriyet dönemi için katı şekilde izlenen model bir ülke konumundadır. Fransa'nın ihtilal sonrası yaşadığı yapısal dönüşümler etrafında ortaya çıkan düşünceler, Türkiye'de benzer problemlerle uğraşan düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Özellikle Fransız sosyolojisi Osmanlı entelijensiyası için bu bağlamda önemli bir etkileşim alanıdır.⁴ Meşrutiyet'in ilanını temel hedef olarak belirleyen daha sonra İttihat ve Terakki çatısı altında toplanan Jön Türk hareketinin merkezi üs olarak Paris'i tercih etmeleri⁵ bu açıdan tesadüfi değildir.

Sosyolojik düşünce açısından değerlendirildiğinde sosyolojinin Osmanlı'daki "akademi öncesi" tarihi Ahmet Şuayp, Ahmet Rıza, Suphi Ethem, Mustafa Suphi, Bedii Nuri, Satı el-Husri gibi yazarların, Ulumu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası ve Servet-i Fünun gibi dergilerde yazdığı makaleler, telif veya

¹ 1839-1856 dönemleri arasında Fransa'ya gönderilen öğrenciler üzerine yürütülen çalışmada yurt dışına giden öğrencilerin profilleri, etnik ve dini kimlikleri, devam ettikleri okullar gibi unsurlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aynur Erdoğan, *Türkiye'de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009. Ayrıca bkz. Adnan Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri(1839-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2004.

² Saffet Bilhan, "Büyük Fransız İhtilali ve Türk Devrim Hareketleri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, 1981, s.223-226.

³ Bilhan, a.g.e., s.227-228.

⁴ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, Çev.:Ali Berktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yay., 2009, s. 94.

⁵ Ernest E. Ramsaur, *Jöntürkler*, Çev.:Muhsin Önal Mengüşoğlu, İstanbul:Pınar Yay., 2004

tercüme eserlerle başlar.⁶ Devamlı ve sistematik olamayan ilk dönem düşünce hareketlerinde Ahmet Şuayp'ın 1900'lerde Servet-i Fünun Dergisi'nde çıkan Durkheim, Boutroux ve Bergson ile ilgili yazıları, Hasan Tahsin Avni'nin R.Worms'dan çevirileri gibi çalışmalar, Osmanlı'nın Paris'te yoğunlaşan eğitim ve siyasi amaçlı kadrolarının yarattığı bir sonuç olarak gerçekleşmiştir.⁷ Dolayısıyla Fransa'ya gönderilen öğrencilerle birlikte sık(ı)laşan ilişkilerin yarattığı etkileşim özellikle Türk Sosyolojisinin akademi öncesi tarihi üzerinde Fransız düşünürlerin kalıcı izler bırakan etkisine yol açmıştır.

Fransız düşünce dünyasıyla temasın Cumhuriyet dönemi aydınlarında da özellikle sosyolojik düşünce alanında sürdü(rüldü)ğünü görmek mümkündür. Fransız düşünürlerin etkisi Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle de sosyolojinin kurumsallaşmaya başladığı dönemde Cumhuriyet'in *kuruluş* denklemi ekseninde devam etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte toplumsal bütünlüğü sağlamaya dönük arayışlarını sürdüren siyasi kadrolar ve aydınlar için Fransa'da yaşanan toplumsal deneyimler ve bu çerçevede dillendirilen sosyolojik yaklaşımlar önemini kaybetmemiştir. Fransa ile tesis edilen bu ilişkinin bazen dil ve kültür alanında bir hegemonyaya dönüştüğünü de söylemek mümkündür. Örneğin İngiliz ya da Alman düşüncelerinin Türk seçkinlerine ulaşmayı başardıkları noktada Fransız düşünürlerin aracılık ettikleri görülmektedir. Ziya Gökalp'ın Alman kuramlarını Durkheim üzerinden okuması, Sabahattin Bey'in İngiliz liberalizmini Fransız Edmond Demolins'i okuyarak öğrenmesi⁸ bu bağlamdaki örneklerden sadece bir kaçıdır.

Hüseyin Nail Kubalı ve Sosyoloji Dersleri

Fransız sosyolog Emile Durkheim'in el yazması notlarından oluşan ve daha sonra Fransızca *Leçons de Sociologie/Sosyoloji Dersleri*, İngilizce *Professional Ethics and Civic Morals/ Meslek Ahlakı ve Sivil Değerler*⁹ adıyla kitaplaştırılacak olan çalışmasını ilk kez bir araya getirerek Durkheim Sosyolojisinde önemli bir yer edinen Hüseyin Nail Kubalı¹⁰'nın bu çabası ve

⁶ Alim Arlı&Yücel Bulut, "Türkiye'de Sosyolojiyle 100 Yıl: Mirası ve Bugünü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11(2008), s.25.

⁷ Hasan Ali Koçer, *Türk Sosyologları I*, Türk Sosyoloji Tarihi Araştırmaları No:1, 1975, s.1-2.

⁸ Georgeon, *a.g.e.*, s. 122.

⁹ Anthony Giddens& Christopher Pierson, *Modernliği Anlamlandırma*, Çev.: Serhat Uyrukulak ve Murat Sağlam, Bursa: Alfa Yay., 2001, s.33.

¹⁰ Hüseyin Nail Kubalı 1903 yılında Niğde'de doğdu. Rüştü ve İdadi öğrenimini Afyonkarahisar'da tamamladı. 1924 yılında İstanbul Erkek Lisesi'ni bitiren Kubalı, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi

başarısı temelde iki önemli nedene bağlanabilir. Yukarıda vurgulandığı gibi XVIII. yüzyılda Osmanlılarda başlayan reform hareketlerinin yarattığı dalga ile yurt dışına tahsil amaçlı gönderilen öğrenciler, Fransa ile Türkiye arasında lisans ve lisansüstü düzeyde süreklilik gösterecek bir eğitim ve etkileşim kanalı oluşturmuştur. Hüseyin Nail Kubalı'nın Fransa'ya doktora eğitimi almak üzere gitmesini bu bağlamda değerlendirmek mümkün görünmektedir. İkincisi, tarihsel süreçte Fransız düşüncesiyle kurulan temasın önemli bir ayağını sosyoloji¹¹ alanındaki çalışmalar oluşturmuştur. Gerek akademi öncesi sosyolojik düşünce evresinde gerekse kurumsal bir nitelik kazandığı dönem sosyolojik çalışmalarda Fransız düşünürlerin bariz bir etkisi görülmektedir. Türk sosyolojisinin söz konusu iki döneminde de referans gösterilen önemli düşünürlerden biri de Fransız toplumbilimci Emile Durkheim'dir. Türkiye'deki sosyolojisinin kurucu isimlerinden biri olan Ziya Gökalp'in Durkheim sosyolojisiyle ilişkisi bu bağlamdaki en somut örnek olacaktır. Fakat Kubalı'nın Durkheim sosyolojisine olan ilgisini bu çerçeveden değerlendirme sınırlı ve eksik bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte hukukçu bir kimliğe sahip olan Hüseyin Nail Kubalı'yı Durkheim ile temasa iten nedenlerden biri de Durkheim'in hukuk ile sosyoloji arasında kurduğu disiplinler arası alanın varlığı olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle hukuk sosyolojisinin kurucuları arasında gösterilen Durkheim'in¹² bu alandaki çalışmaları Kubalı'nın Durkheim düşüncesine olan eğilimini güçlendirdiğini ifade etmek mümkün görünmektedir.

Hüseyin Nail Kubalı'nın sosyoloji tarihine giren söz konusu çabası özetle şöyle gelişmiştir. H. Nail Kubalı, doktorasını yapmak üzere 1934 yılında Paris'e gider

---

Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Paris Hukuk Fakültesi'nde Amme Hukuku dalında doktorasını tamamlayan Kubalı, 1947'de Anayasa Hukuku profesörü oldu. Eğitim deneyimi olarak Boğaziçi Lisesi'nde felsefe (1937-1943), İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Devrim Tarihi dersleri verdi. İstanbul Hukuk Fakültesi Dekanlığı(1948-1950), İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü Müdürlüğü (1959-1973) görevlerinde bulundu. 1958'de Demokrat Parti yönetimince bakanlık emrine alındı, ancak olayın doğurduğu tepkiler üzerine görevine döndürüldü. Bir demeci yüzünden üniversite senatosu tarafından disiplin cezasına çarptırıldı, bir ay ders vermektan alıkondu. 27 Mayıs öncesinde tutuklandı, Tahkikat Komisyonu'na sorguya çekildi, serbest bırakıldı. 27 Mayıs'ta yeni Anayasa'yı hazırlayacak kurulda görevlendirildi. 21 Ekim 1977'de Cumhuriyet Senatosu'nda üye olarak görev yapmış Kubalı'nın, L'idée de l'Etat chez les pécursseurs de l'Ecole Sociologique Française (1935), Esas Teşkilat Hukuk Dersleri (1943-1945), Devlet Ana Hukuk Dersleri (1946), Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri (1960), Anayasa Hukuku-Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler (1965), Demokrasinin Ana Yurdunda (1966) ve Devrim Tarihi Dersleri (1973) gibi çalışmaları bulunmaktadır. Erişim [http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/nigde/Kimdir/fiz-birakan/huseyin-nail-kubali], 17.08.2009 tarihinde girildi.

¹¹ Korkut Tuna, "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkisi", 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Ed.: İsmail Coşkun, İstanbul:Bağlam Yay., 1991, s.31.

¹² Georges Gurwitsch, "Hukuk Sosyolojisinin Kurucuları", Çev.: Hamide Topçuoğlu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:3(1950), s. 534-548.

ve konu olarak *Fransız Sosyoloji Okulunun Öncülerinde Devlet Fikri/L'Idée de L'Etat chez les précurseurs de l'Ecole Sociologique Français* başlıklı bir tez hazırlamaya başlar. Ana gövdesi Fransız sosyolojisinde “devlet” düşüncesinin ana hatlarını ortaya koymak olan söz konusu tezde, Fransız sosyoloji düşüncesiyle özdeşleşmiş, Toplumda İşbölümü (1893), Sosyolojik Yöntemin Kuralları (1895), İntihar (1897) Dinsel Hayatın İlksel Biçimleri (1912) isimli çalışmaları ile sosyolojinin inceleme nesnesini, metodolojik ana hatlarını belirginleştirmiş¹³ ve sosyolojinin özerk bir akademik disiplin kimliği kazanmasında etkili olmuş Durkheim'in devlet nosyonu hakkında ne düşündüğü ve bunu nasıl formüle ettiği konusu önemli bir bölüm oluşturacaktır.

Durkheim'in spesifik olarak devlet konusunu merkeze aldığı özerk bir çalışması bulunmadığından, Kubalı arayışlarını Durkheim'in yayımlanmamış ya da çok bilinmeyen eserlerine yoğunlaştırmıştır. Araştırmalarını derinleştiren Kubalı, bu konuda yardım alabileceği önemli bir kişiye, Durkheim'in yeğeni Marcel Mauss¹⁴a ulaşır. Kubalı, Mauss ile gerçekleşen ilk karşılaşmalarını “...beni son derece nazik bir biçimde karşılayan ve 1908'de ziyaret ettiği Türkiye'ye duyduğu sempatiyi ifade eden Mauss, bana [Durkheim'e ait] *Physique des moeurs et de droit* (Hukukun ve Törelerin Fiziği) başlıklı bazı yazmalar gösterdi”¹⁵ şeklinde ifade etmektedir.

Doktora çalışmalarını tamamlayarak Türkiye'ye dönen Kubalı'nın, sosyolojik düşüncenin önemli referansları arasına girecek olan Durkheim'in yayımlanmamış yazılarına olan ilgisi devam etmiştir. Kubalı, bu çerçevede ilk olarak 1947 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde Yurttaşlık Ahlakı Dersi adı altında altı adet el yazması ders notlarının çevirisini yaparak yayımlanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Durkheim'in yayımlanmamış diğer ders notlarının akıbeti konusunda iz sürmeye devam etmiştir. 1937'de *Revue de Métaphysique et de Morale*'de *Meslek Ahlakı*'nı konu edinen üç derse ait bir bölümün yayımlandığı bilgisine ulaşan Kubalı, Mauss'la irtibat kuramayınca Fransa'nın Türkiye Büyükelçiliği kültür danışmanı aracılığıyla Durkheim'in kızı Mme Jacques Halphen'in iletişim

¹³ Raymond Boudon & François Bourricaud, *Dictionnaire Critique De La Sociologie*, Paris: PUF, 2006, p.200-204.

¹⁴ Paris ve Bourdeaux Üniversitelerinde felsefe eğitimi gören ve meslek yaşamını bir araştırmacı olarak sürdüren Marcel Mauss (1872–1950) amcası Durkheim ve bir grup sosyolog, antropolog ve tarihçi ile birlikte *Année Sociologique*'i kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay., 1999. s.481.

¹⁵ Emile Durkheim, *Sosyoloji Dersleri*, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yay., 2006, s.7.

adresini edinerek, Halphen'e Marcel Mauss hakkında ve Durkheim'in yayımlanmamış ders notları konusunda bilgiler edinmeyi amaçlayan bir mektup gönderir. Mme Jacques Halphen, Kubalı'ya Mauss'un sağlık durumunun iyi olmadığından, Durkheim'in henüz Fransa'da yayımlanmamış ve Musée de l'Homme'da bulunan on sekiz adet ders notunun bulunduğu bilgisini içeren bir cevap yazar. Bu haberleşmenin akabinde Kubalı, Mme Jacques Halphen'e söz konusu ders notlarının tamamını derleme ve yayımlama düşüncesini aktarır ve Mme Jacques Halphen, Kubalı'nın bu önerisini kabul eder.¹⁶

Fransız hukukçular, II. Dünya Savaşı'ndan önce Mukayeseli Hukuk çalışmaları konusunda önemli bir merkez niteliği taşıyan Berlin'deki Keiser Wilhelm Mukayeseli Hukuk Enstitüsü'nün aşınan işlevselliğinden istifade ederek uluslar arası alanda Mukayeseli Hukuk çalışmalarına öncülük etmek amacıyla Paris'te 1949 yılında bir toplantı tertip etmişlerdir. Söz konusu toplantı Arjantin, Belçika, Bolivya, Şili, Kolombiya, Danimarka, ABD, İngiltere, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Polonya, Romanya, İsveç, İsviçre, Uruguay, Venezuela ve Türkiye'den olmak üzere toplam elli dokuz delegenin yanı sıra La Haye Devlet Hukuku Akademisi, Roma'da bulunan Hususi Hukuku Birleştirme Milletlerarası Enstitüsü ve Unesco'dan çok sayıda ismin iştirak ettiği geniş katılımlı bir toplantı özelliği göstermektedir. 17 Şubat 1949 tarihinde Paris'te düzenlenen söz konusu toplantılara Türkiye'den Prof. Dr. Kemalettin Birsen, Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. H. Cahit Oğuzoğlu ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı katılmışlardır.¹⁷

Kubalı, 1869 tarihinde kurulan Fransız Mukayeseli Hukuk Cemiyeti'nin 80. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen toplantılara katılımının ardından izlenim ve değerlendirmelerini içeren bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, hukuk disiplini düzleminde yürütülen tartışmaların mahiyetini, Türkiye'deki karşılıklarını ve Kubalı'nın Fransa'daki temaslarını yansıtmaya açısından önemli bir metin özelliği göstermektedir. Kubalı, Profesörler Kurulu'na sunduğu 23 Mart 1949 tarihli raporda Durkheim'in söz konusu ders notları hakkında şunları dile getirmektedir: "Paris'teki temaslarımdan fakültem için faydalı olarak elde ettiğim bir netice de meşhur Fransız sosyolog Durkheim'in siyasi sosyoloji

¹⁶ Durkheim, a.g.e., s.8-9.

¹⁷ Hüseyin Nail Kubalı, *Paris'teki Mukayeseli Hukuk Toplantıları Ve Temasları Hakkında Dekan Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı Tarafından Fakülte Profesörler Kuruluna Takdim Kılınan Rapor*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İsmail Akgün Matbaası, 1949, s.1-2.

hakkındaki derslerinin fakültemiz tarafından Fransızca ve Türkçe olarak bastırılmasının teminidir. Henüz Fransa'da intişar etmemiş olan bu derslerin ilk defa fakültemiz tarafından neşrinin bir kültür hareketi olarak kayda değer bir hadise teşkil edeceğini sanıyorum.”¹⁸

Durkheim'in 1890–1900 yılları arasında Bordeaux'da verdiği ve önce 1904'te sonra 1912'de Sorbonne'da tekrar ettiği daha sonra yine ölümünden birkaç yıl önce verdiği konferanslarda yeniden işlediği notlarından oluşan yazmaları¹⁹ ilk kez 1950 yılında Hüseyin Nail Kubalı'nın öncülüğünde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından Fransızca olarak basılmıştır²⁰. Paris Edebiyat Fakültesi Dekanı Georges Davy'nin giriş, Hüseyin Nail Kubalı'nın da önsöz yazdığı *Leçons De Sociologie (Physique Des Moeurs Et Du Droit)* isimli eserde üç meslek ahlakı, altı yurttaşlık ahlakı, dört mülkiyet hakkı, iki sözleşme hukuku, iki sözleşme ahlakı ve bir genel vazifeler adı altında olmak üzere toplam on sekiz ders notu bulunmaktadır.

Durkheim'in çalışmalarının analiz konusunu genel olarak modern toplumların ahlak sorunu oluşturmaktadır. Durkheim'e göre, toplumların var olmalarında uzlaşma, dayanışma, birlik ve bağlılık duygusu gibi ahlâkî formlar olmazsa olmaz niteliklerdir. Toplumsal değişme ile ahlaki normlar benzer süreçlere tabiidir. Ahlaki bir birlik olan toplum kendi bünyesinde gerçekleşen yapısal değişimlere paralel bir ahlaki düzen oluşturur²¹. Modern toplumların örgütlenme biçimi ve bununla ilişkili ahlaki bunalımlara dikkat çeken Durkheim *Sosyoloji Dersleri*'nde de özellikle toplumsal yaşamın aile, meslek gibi değişik alanlarında ahlak normlarının oluşumunu, etki derecesini ve sınırlarını çizen, yurttaşlık formunun ahlaki sınırlarının şekillenmesinde devlet ve bireyin rolleri ve konumlarını sorgulayan, herhangi bir aidiyet olmaksızın birey ve toplum yaşamında yerine getirilmesi zorunlu ahlaki yükümlülükler vurgu yapan bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

¹⁸ Kubalı, a.g.e., s.11.

¹⁹ Durkheim, a.g.e., s. 8.

²⁰ Emile Durkheim, *Leçons De Sociologie*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Çituri Biraderler Basımevi, 1950.

²¹ Nurettin Şazi Kösemihal, *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul:Remzi Kitabevi Yay., 1993, s.57.

Sonuç

Durkheim Sosyolojisi'nin önemli eserlerinden biri olan *Les Leçons de Sociologie*'yi sosyolojik düşünce tarihine kazandıran Hüseyin Nail Kubalı'nın kültür ve düşünce tarihi açısından önem arz eden bu çabası hakkında ana hatlarıyla şunları söylemek mümkün görünmektedir:

Osmanlı döneminde başlayan yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderme politikası Türk düşünce dünyası üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Fransa, öğrencilerin yoğun olarak gönderildikleri ülkelerin başında gelmiştir. Fransa'ya giden öğrencilerin oluşturduğu kanal Cumhuriyet döneminde de etkisini sürdürmüştür. Hüseyin Nail Kubalı'nın Fransa'ya doktora yapmak üzere gitmesini bu çizginin bir devamı olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'deki sosyolojik düşüncenin Fransız sosyoloji geleneği ile ilişkisi tarihsel bir gerçekliktir. Sosyolojinin hem kurumsallaşma evresinde hem de öncesinde bu etkiyi bariz bir şekilde görmek mümkündür. Sabahattin Bey'in *Le Play*, Ziya Gökalp'in Durkheim çizgisinden esinlenen yaklaşımları söz konusu etkinin sosyolojideki iki belirgin örneğini oluşturmaktadır. Özellikle Durkheim sosyolojisinin Türkiye'deki etkisi daha sonra yaygın bir şekilde devam etmiştir. Hüseyin Nail Kubalı'yı Durkheim'in çalışmalarıyla buluşturan etkenlerden birinin de Durkheim sosyolojisinin Türkiye'deki sosyolojik çalışmalarda yarattığı menzilin genişliği ve yaygınlığı olduğu söylenebilir.

Hukuk formasyonuna sahip Hüseyin Nail Kubalı'nın dikkatlerini Fransız toplumbilimci Emile Durkheim'e yoğunlaştırmasının bir başka nedenini Durkheim'in hukuk sosyolojisi alanındaki çalışmaları oluşturmaktadır.

Kubalı'nın Paris'te hazırladığı *L'idée de l'Etat chez les pécurseurs de l'Ecole Sociologique Française* (Fransız Sosyoloji Okulu'nun Öncülerinde Devlet Fikri) başlıklı doktora çalışmasının konusunun siyaset sosyolojisi bağlamında bir mevzu olduğu görülmektedir. Durkheim'in Sosyoloji Dersleri'nde ortaya koyduğu tematik eğilimin de siyaset sosyolojisi ağırlıklı olduğu dolayısıyla bu örtüşmenin eserin yayımlanmasında güçlü bir etki yarattığı söylenebilir.

Durkheim'in el yazmalarının kitap haline getirilmesinin başından itibaren zor bir iş olduğunu hem Kubalı'nın arayışlarında hem de el yazısıyla yazılmış

metinlerin okunmasında ve tercüme edilmesinde düşülen dipnotlardan²² anlamak mümkündür.

---

²² Kitabın bazı dipnotlarında “ Burada tamamen okunmaz durumdaki üç satırlık bir cümle eksiktir. Ama bu eksik cümle akışta bir kesinti yaratmamıştır.” s.288; “ Bu son cümlede, okunamama gibi bir durum söz konusu olmakla birlikte anlamı belirgin olan cümle buna göre düzeltilmiştir.” s. 286; “Sayfanın dibinde okunmaz halde bir ek” s.226; “Cümlenin sonu okunamıyor; metindeki boşluklardan dolayı cümlenin anlamı tahmin yoluyla düzeltilmiştir” s.203; “Tahmini düzeltme”, “Tahmini yorum”, s. 198; “Tam çözülemeyen metnin yaklaşık anlamı” s. 199 gibi ifadeler yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Emile Durkheim, *Sosyoloji Dersleri*, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yay., 2006